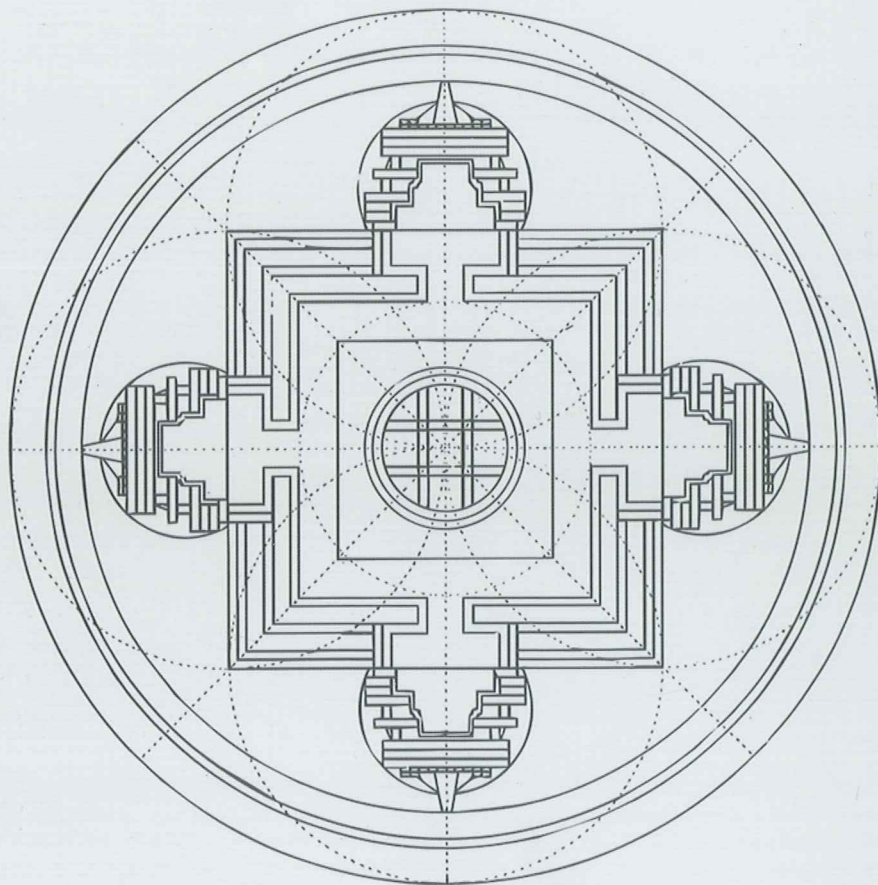

keréknyomok

2015/9. SZÁM ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

GELLE ZSÓKA

Jolmó mandala*

– Horváth Z. Zoltán emlékére –

Jolmó (t. *yo mo*) földrajzi névként már legalább 4–600 éve szerepel tibeti szövegekben. A mai Nepál területén Sindupalchok körzet északi részének felel meg, mely körülbelül 100–150 km-re Kathmandutól északnyugatra, a tibeti-nepáli határ közelében található. Jolmó a terma (t. *gter ma*)¹ irodalom egyik „elrejtett földjeként” lett ismert, és az utóbbi évszázadokban számos tibeti láma jött erre a vidékre, hogy Rigzin Gödem (t. *Rig ’dzin rgod ldem*, 1337–1408), az Északi Kincshagyomány (t. *byang gter*)² alapítójának tanításait követve megtalálja és megnyissa az elrejtett földet. 2006 óta magam is számos alkalommal jártam ott, hogy Jolmó történelmét és szakrális földrajzát tanulmányozzam tibeti szövegek és a szájhagyomány által megőrzött klántörténetek segítségével.

1. A Bejül

Kathmandu tibeti városrészében járva manapság gyakran látjuk a cégtáblákon a „Bejül” vagy „Bejül Jolmó Gangra” nevet, legyen az utazási iroda, élelmiszerbolt vagy panzió. A bejül (t. *sbas yul*) szó nemcsak tibetiül, de számos rokon himálajai nyelvben is „elrejtett földet” jelent. A trekking turizmus fellendítése érdekében a bejül fogalmát gyakran használják utazási reklámokban, de a jolmó identitásnak is egyre fontosabb eleme, a politikusok is egyre többet hivatkoznak rá. Sok jolmó büszkén állítja, hogy lakhelye egy „elrejtett föld”, s azok, akik ilyen kivételes helyen születnek, mind nagyszerű emberek, és különösen szerencsések. Jelen tanulmány célja, hogy felfedje e fogalom mélyebb rétegeit, és a tibeti források alapján röviden összefoglalja, hogyan alkalmazta a bejül fogalmát a tibeti Nyingma hagyomány az utóbbi évszázadokban.

* Köszönettel tartozom a Bécsi Egyetemnek és a CIRDIS Kutatási Alapnak, hogy a „Kulturális kapcsolatok a Himálaja határvidékén” elnevezésű doktori kollégium keretei között támogatták munkámat.

¹ A *gter ma* a tibeti buddhizmus Nyingma iskolájának három áthagyományozási formája közül az egyik (ezek: t. *bka’ ma*, *gter ma*, *dag suang*). A terma tanításokat a hagyomány szerint Guru Rinpócse, társa Jese Cögyal és mások rejtették el fában, sziklában, illetve legtöbbször mesterek tudatfolyamában, s évszázadokkal később az arra érdemes kincsmesterek (t. *gterston*) fedezték fel ezeket a tanításokat álomban, vízióban, vagy találtak egy sárga tekercsot egy dákiní-frással írott szótaggal, mely előhívta tudatukban az elrejtett tanítást, melyet aztán leírtak. Lásd GYATSO 1998, THONDUP 1994, DOCTOR 2005.

² Az egyik legkorábbi kincshagyomány. A Dzsangter központja a Dordzse Drak kolostor volt, melyet Rigzin Gödem alapított. Ez a hagyományvonal különös hangsúlyt helyez a Vajrakilaja tanításokra, lásd BOORD 1993.

1. kép. Bejül. Kilátás a szobából Tarkegyang faluban. Szemben a domboldalon Melamchighyang falu, ahol szintén hosszabb időt töltöttem terepmunkám során. A 2015-ös nepáli földrengés porig rombolta ezeket a településeket és templomaikat. Gelle Zsóka felvétele, 2013.

Az elrejtett földekről szóló elképzelések mélyen gyökereznek az állandóan pulzáló univerzumokat tételező buddhista kozmológia tanításaiban, melyeknek virágzó és hanyatló korszakai folyamatosan követik egymást. Ezek szerint a hanyatlás idején mindig megjelenik egy Buddha, hogy tanításaival támogassa a szenvedő lényeket; a mi világkorszakunkban, a *Bhadrakalpában*³ megjelenő ezer buddha közül Sákjamuni⁴ volt a negyedik. Míg a mi univerzumunkban a virágzás időszakában akár nyolcvanezer évig is élhet egy ember, a hanyatló korszakban az emberi élet időtartama folyamatosan csökken. A tanítás szerint Sákjamuni Buddha idejében⁵ az átlagéletkor már csak száz év körül volt; ezután még tovább rövidül, egészen addig, amíg mindössze tíz év lesz. Ez a hanyatló korszak vége, amikor az emberek kezében kardok jelennek meg, és egy végső csatában az emberiség megsemmisíti önmagát. Ebben az időszakban a túlélést választók a sűrű dzsungelben, áthatolhatatlan erdőségekben, megközelíthetetlen távoli szigeteken, és elrejtett völgyekben, magasan

³ A mahájána buddhizmus tanításai szerint jelenlegi világkorszakunk a Bhadrakalpa (t. *bskal pa bzang po*), a Szerencsés korszak. A *Bhadrakalpika-szútra* az egyik legfontosabb szöveg, mely a korszak ezer buddhájának tevékenységéről részletesen ír; szanszkritul nem maradt fenn, csak kínaiul (T No. 425) és tibetiül (Peking No. 762). Bővebben lásd NATTIER 1991.

⁴ Az öt megelőző buddhák: Krakuccsanda, Kanakamuni és Kásjapa.

⁵ A hagyomány szerint Sákjamuni Buddha körülbelül 2500 évvel ezelőtt élt Indiában, Magadha államban.

a hegyekben bújnak el – mondja Buddha a *Díghanikájában*.⁶ A buddhista kozmológia, a *Csakkavatti-szhanáda-szutta*,⁷ majd később a hanyatlás koráról szóló tibeti jóslatok is azt sejtetik, hogy a kozmikus folyamatokat karmikus erők formálják. Amikor az emberek erkölcsstelenül élnek, és negatív karmát halmoznak fel, átlagéletkoruk csökkenni kezd, mígnem bekövetkezik a végső csata, mely az antarakalpa⁸ végét jelzi. Azok, akik elbújnak, és túlélnek az öldöklést, új korszakot kezdenek, a morális tisztaság korszakát, s pozitív karmájuk révén átlagéletkoruk megint növekedni kezd. Ugyanez a szöveg azt is állítja, hogy miután a Buddha nirvánába tért, a Dharma – az Egyetemes Törvény – szerint kormányzó univerzális uralkodó, a csakravartin intézménye biztosítja a társadalmi-politikai stabilitást. Az uralkodó lesz a kapocs a kozmikus Dharma és az emberi világ között.

A tibeti Nyingma hagyomány szerint a Himalája vidékén vannak azok az elrejtett földek, melyek menedékkül szolgálnak a tibetiek számára a hanyatló korszakban, amikor a végső harc közeleg külső támadás vagy belső politikai zűrzavar formájában, és a Dharma fennmaradása veszélybe kerül. Guru Rinpócse,⁹ a 8. században élt oddijánai (t. *O rgyan*)¹⁰ mester, akit a tibetiek második buddhaként tisztelnek, „kincs”-ként rejtette el e földeket. Egy elrejtett föld egyrészt földrajzi hely, mely fizikai valójában is létezik, és képes eltartani egy bizonyos nagyságú földművelő populációt. Nemcsak azért, mert van művelhető szabad földterület, hanem azért is, mert földje olyan különlegesen termékeny, hogy a gabona magától nő. A közösséget legitim uralkodó vezeti, így a tibeti királykor idealizált képe megvalósítható és fenn is tartható, távol a politikai problémákkal terhelt Tibettől. Másrészt szakrális hely, ahol egy többrétegű mandala, ahol a gyakorlók magasabb megvalósítást érhetnek el. Az elrejtett szellemi kincsek sokasága miatt a bejül kívánatos lakhely a jógik és kincsmesterek számára is, mivel a kincsek felfedezésével magasabb spirituális szinteket érhetnek el.¹¹ A bejül külső, belső és titkos aspektusait a szellemileg magasabb szinten lévők jobban kiaknázzhatják.¹²

⁶ A *Díghanikája* a Páli kánon része, melyet korábbi szájhagyomány és egy feltételezett észak-indiai írott hagyomány alapján a buddhista hagyomány szerint i.e. 29-ben foglaltak írásba Śrī Lankán, a negyedik buddhista zsinat alkalmával.

⁷ *Díghanikája* 26.14. A címnek több fordítása létezik. Walshe „Lion’s Roar on the Turning of the Wheel”-ként fordítja (WALSHE 1987). A cím egy korai interpretációja „Die stolze Rede über einen Weltherscher der Vorzeit” volt (FRANKE 1913).

⁸ A négy kalpa mindegyike, mely folyamatos egymásutánban követi egymást, egyenként húsz antarakalpából (kis korszak) áll, tehát egy ciklus, azaz mahákalpa összesen 80 antarakalpát foglal magába.

⁹ Padmaszambhava (t. padma ‘byung gms), „Lótusból született”; a Himálaja vidéken a Guru Rinpócse (Drága Mester) elnevezés a leggyakoribb.

¹⁰ A Swat völgynek megfelelő terület a mai Pakisztánban.

¹¹ A szellemi kincs, amit megtalál, egy a saját tudatában elrejtett tanítás. Írásának, azaz a terma ciklusnak a központi része a „gyökérszöveg”, mely tartalmazza a lényegi tanítást, egy Buddha vagy Guru Rinpócse általi kinyilatkoztatást, és ezt számos rituális szöveg és kommentár kíséri.

¹² A hétköznapi ember csak a bejül külső szintjét pillanthatja meg, de ehhez is különlegesen jó karma kell. Általában ha valaki egy elrejtett földre belép, békés völgyet lát, erdőkkel és mezőkkel, és nem érzékeli a hely jelentőségét. A bejül külső szintjének vannak hétköznapi lakosai, akik nincsenek is tudatában, hogy egy elrejtett földön élnek. A külső szint ételt és fedelet biztosít a gyakorlóknak. A belső szint hétköznapi lények számára nem elérhető, csak magasabb megvalósítással rendelkezők tapasztalhatják meg. Ez lehet ugyanott, ahol a külső, de az is lehet, hogy mélyebben fekszik a hegyekben. Egy magasabb megvalósítással rendelkező gyakorló érzi a hely különleges atmoszféráját, táplálékot, fedelet és szellemi kincseket, szent könyveket és képmásokat is találhat a belső szinten. A titkos szint még további értékes iratokat és szellemi kincseket rejt, és segíti a jógit a megvilágosodás elérésében. Ezen a szinten már nem válik szét a jógi és környezete, az elrejtett föld már a tudata és a szíve, az elrejtett föld a végső valóság (BERNBAUM 1980).

2. A jóslatok

A jóslatokat, melyeket a Nyingma hagyomány szerint Guru Rinpócse a „Havasokkal Koszorúzott Jolmó Elrejtett Földjé”-ről (t. *Sbas yul yol mo gangs ra*) adott, Rigzin Gödem találta meg, aki kora híres kincsmestere, és befolyásos vallási alakja volt.¹³ Számos kincskönyvet, útikönyvet, leírást talált arról, hogyan lehet megkeresni és megnyitni a Himalájában lévő elrejtett földeket; mindemellett arra nincs szövegbizonyíték, hogy valaha járt volna Jolmóban. Erre vonatkozó kincsszövegei egy nagyobb gyűjtemény részei, melynek címe *Az Északi Kincshagyomány életrajzai és jövőre vonatkozó profetikai tanításai*,¹⁴ melyekben Guru Rinpócse jóslatokat mond Triszong Decennek (t. *Khri srong lde btsan*, ca. 740–798),¹⁵ Tibet második tankirályának (t. *chos rgyal*).¹⁶ A jóslat a hanyatlás koráról szól, mely a birodalom bukása után kezdődik majd. Ezek a Rigzin Gödemnek tulajdonított próféciák leírják a hanyatlás külső és belső jeleit, az időpontot, amikor el kell hagyni Tibetet, valamint az elrejtett földek helyét és az odavezető utat, ahol kincsek vannak elrejtve az elrejtett földeket kereső jógik és lámák számára, hogy ezek segítségével biztosítsák mindennapi szükségleteiket.¹⁷ A szövegek arra nézve is adnak utasításokat, hogyan alakítsanak ki egyfajta zarándokpihenőkből és vallási közösségekből álló hálózatot, hogyan éljenek harmóniában az őslakosokkal és a természettel, hogy kerüljék el az állatok megölését, és hogy áldozzanak a helyi védelmezőknek. Rigzin Gödem profétikus kézikönyvei számos elrejtett földet említenek Tibetben és a Himalájában egyaránt,¹⁸ melyek közül a szöveg szerint csak néhányat fedeznek majd fel az idők során.

3. A havasokkal koszorúzott Jolmó elrejtett földje

A Rigzin Gödemnek tulajdonított próféciák sokszor homályos, és általánosságokban mozgó leírásai gyakran csapnak át gyakorlati hangvételű utasításokba, melyek gondos részletességgel írnak a kincsmester teendőjéről. A *Profetikai utasítás szövekkommentárja* Jolmóról ezt mondja: „Jobbról és balról völgyektől körülölelve áll közepén egy varázslatos kúp alakú hegy, melynek csúcsáról minden irányba látni, s három lapos terület van körülötte. Annak a hegynek a tetején épüljön egy kivételesen szép templom Árja Avalókitésvarának.”¹⁹

¹³ 1389-től Gungthang királyának személyes tanítója volt, aki neki adományozta az egész Rije Palbar (t. *Ri bo dpal 'bar*) környékét Mangjülben. Ő alapította a Sze Trazang (t. *Se bkra bzang*) kolostort Gungthangban.

¹⁴ *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan* gyűjtemény. 1983. fs.598. *dbu med*. Gangtok: Sherab Gyaltsen and Lama Dawa. Ebből a Jolmóra vonatkozó szövegeket egy helyi láma megjelentette magánkiadásban: *Sbas yul spyi dang bye brag yol mo gangs ra 'i gnas yig*. Bodhnath, DONDRUB 2003.

¹⁵ Megközelítőleg 755–797 között uralkodott. Az első tibeti kolositor, a Szamje (t. *btsam yas*) építése alkalmából hívta meg Guru Rinpócsét Tibetbe.

¹⁶ A tibeti hagyomány szerint három király járult hozzá legjobban a buddhista tan terjesztéséhez Tibetben: Szongcen Gampo, Triszong Decen és Ralpacsen. Visszatekintve ezt az időszakot, a királykort (7–9. század) tartják a tibetiek az Aranykornak.

¹⁷ *Sbas yul spyi 'i them byang*, 11–13.

¹⁸ *Sbas yul spyi 'i them byang*, 5.

¹⁹ *Lung byang snying gi tikka*, 37.: *g.yas g.yon rong gis chod pa 'i dbus na/ ri rtsa zlum brjid bzang pa gcig brtsig dgos/ de 'i steng nas phyogs mtshams su btsa pa dang/ mlha' skor na lhang gsum yod/ ri de 'i rtse la .phags pa thugs rje chen po khyad par rmad du byung ba 'i lha khang gcig brtsig dgos/ Mivel kincsszövegről van szó, a tibeti szövegben a mondat/rész-végződést jelölő függőleges vonás (t. *shad*) helyett mindenhol a kincsszövegre utaló jel (t. *gter tshag*) szerepel.*

Aztán a szöveg apró részletekbe menően leírja, milyen szobrokat kell elhelyezni a különböző szentélyekben, milyen tükröt kell a templom tetején szerelni a *gandzsírára*,²⁰ mely a Nap sugarait szerteszórva majd egész Jolmónak folyamatos áldást biztosít. A templom úgynevezett Thongdrol²¹ templom legyen, melynek pusztá megpillantása azonnali megszabadulást eredményez. Aki ezt a templomot látja, sohasem fog többé az alsó világokban születni.²² A szövegek azt is pontosan leírják, hol kell Jolmóban szerzetesi, jögi és világi közösségeket létrehozni.

Hogy ezeket a jóslatokat Rigzin Gödemnek tulajdonítják, nem jelenti azt, hogy a szöveg minden része feltétlenül a 14. századból származik. Komoly félreértésekhez vezetne, ha a tibeti irodalmat olyan európai kritériumok szerint vizsgálnánk, mint az eredetiség vagy a plagiarizmus, mivel a tibeti irodalom normái lényegesen eltérnek a miénktől. Mint sok más tibeti műfajnál, egy adott kincsszöveget vizsgálva világossá válik, hogy inkább kollektíven, mint egyénileg íródott kompiláció, melynek részeit különböző szerzők írták, akik gyakran különböző évszázadokban éltek. Tibetben ugyanis arra helyezik a hangsúlyt, hogy a szerző hű maradjon az évszázadokon át továbbhagyományozott tanításokhoz, melyek mesterről tanítványra szálltak, és állandóan újabb tanításokkal bővülve hagyományláncokat hoztak létre. Emellett a szerző hitelessége sok esetben az általa memorizált tudás mellett vallási tekintélyén és az egyházi hierarchiában elfoglalt helyén is múlik.

Ezeket a jóslatokat az teszi különösen izgalmassá, hogy a 17–18. században számos tibeti láma követte őket, akik elrejtett földek után kutatva érkeztek Jolmóba. Egyik érdekes alakja ennek az időszaknak Terbön Nyima Szengge (t. *gter bon Nyi ma Seng ge*, 1687–1738), aki az 1720-as években ment Jolmóba, és életrajzát fia, Trinle Dudzsom (t. *Phrin las bdud 'joms* 1726–1789), az 5. Jolmowa Cshenpo jegyezte le.²³

2. kép. Nyima Szengge fából készült szobra Tarkeghyang falu templomában. Gelle Zsóka felvétele, 2012.

²⁰ Templomok, kolostorok tetején lévő, cylinder alakú, aranyozott rézdísz.

²¹ „Látása megszabadít” (t. *mithong grol*).

²² A három alsó világ az állatok, éhszomjú démonok és a poklok világa.

²³ A Jolmowa Cshenpók hagyományvonalá Ngacsang Sákja Zangpóval kezdődött (15–16. sz.), és a negyedik Jolmowa Cshenpó után a leszármazási lánc kettéágazott. Egyik ágon az említett Thrinle Dudzsom lett az ötödik és egyben utolsó Jolmowa Cshenpó Jolmóban, a másik ág délnyugat-Tibetbe költözött, Gonpadzsangba (t. *Dgon pa byang*), a szikkimi határ közelébe. A jelenlegi 10. Gondzsang Rinpócse Szikkimben él Gangtok mellett. A Jolmowa Cshenpók történetéről lásd Franz-Karl Ehrhard nagyszerű cikkét (EHRHARD 2007).

4. Út az elrejtett földre

Terbön Nyima Szengge Dél-Tibetben, Mangjülben (t. *Mang yul*)²⁴ született. Életrajza, a *Bizonyosság szekere*²⁵ említi a dzungár mongol²⁶ támadást, mely nagy pusztítással járt Tibetben. Miután 1717-ben lerohanták Tibetet, a dzungár mongolok sok Nyingma kolostort romboltak le, köztük a Dordze Dragot (t. *Rdo rje brag*) is,²⁷ az Északi Kincshagyomány központját. Ebben az időben döntött úgy Nyima Szengge, hogy jögi lesz, és hosszabb elvonulásokat végez a Himálajában, különösen ottani elrejtett földeken, melyeknek különleges adottságai segítik a magasabb realizációt. Végzett különleges elhárító gyakorlatokat (t. *dmag bzlog*)²⁸ is, remélve, hogy a dzungár pusztítást meg tudja állítani. Egyszer Jolmóban járva, meditáció közben megjelent előtte a helyi istennő, Ama Jangri (t. *A ma g.yang ril*),²⁹ aki felajánlotta neki, hogy gondját viseli, amíg területén tartózkodik.

3. kép. Út Ama Jangrihoz Manikarka falu felől. Gelle Zsóka felvétele, 2010.

Nyima Szengge a Kathmandu völgybe is ellátogatott, és felújította a két híres sztúpát, a Dzsarung Khasort (t. *Bya rung kha shor*)³⁰ és a Szvajambhút. Néhány év utazás után visszatért

²⁴ Kerület Tibet déli határvidékén. Gyakran emlegetik a szomszédos Gungthanggal együtt Mangjül Gungthangként, mivel 1265 és 1620 között a Gungthang királyság területéhez tartozik. Egyik legfontosabb települése a területnek Kjirong (t. *skyid grong*), mely a Tibetet Nepállal összekötő kereskedelmi útvonal mentén fekszik.

²⁵ „Guru Szúrja Szengge rövid életrajza, a bizonyosság szekere” (t. *Gu ru Sūrya Sengge'i rnam thar mdor bsdus nges shes 'dren pa'i shing rta zhes bya ba bzhugs so*).

²⁶ A dzungár identitást különböző oirát törzsek közössége hozta létre, melyek az utolsó nagy kelet-turkesztáni nomád birodalmat alapították. Elnyerték a Dalai Láma támogatását, és áttértek a buddhista vallásra. Mint frissen megtértek, tűzzel-vassal hirdették a Gelukpa iskola tanításait, és irtották a Nyingma és Bön híveket. KARMAY 2013, 320.

²⁷ A Rigzin Gödem alapította kolostort, mely a Nyingma hagyomány hat anyakolostora közül az egyik Tibetben, 1632-ben Cangból a Brahmputra északi partjára, Lhokába helyezték át. Miután a dzungárok lerombolták, és megölték a kolostor apátját, Rigzin Pema Thrinlét (1641–1717), a kolostor újjáépült, majd az 1960-as években a kínai hadsereg rombolta le, és újjáépítése csak a 2000-es években kezdődött meg.

²⁸ Rituálé katonai támadás megállítására (a t. *dmag* jelentése „háború”, „hadsereg”, a *bzlog*-é pedig „visszatartani”, „visszafordítani”).

²⁹ „A Jólét Anyja”. Hegyistennő és Jolmó helyi védőistennője (t. *yul lha*). A buddhista hagyomány szerint Guru Rinpócse leigázta és a buddhista tan védelmezőjévé tette. Azóta ő Jolmó elrejtett földjének egyik kincsőre (t. *gter bdag*) is. Fehér dákiniként ábrázolják, aki sárkányon lovagol.

Mangjülbe, a Dzsamtrin (t. *Byams sprin*) templomba,³¹ éppen akkor, amikor Kathmanduban pestis járvány tört ki. Nyima Szengge életrajza megemlíti ezt az eseményt, és részletesen leír egy megbeszélést, mely abban az időben a kathmandui király és miniszterei között történt. Eszerint a király megkérdezte minisztereit, nem hallott-e valamelyikük egy Nyima nevű lámáról, mert egy jóslat szerint csak ő tudja megállítani a járványt. Mugsaratnasing, a király egyik külügyi tanácsadója elmondta, hogy ő ismeri, és éppen Kjirongban van, így négy nepálit küldtek, hogy meghívják a lámát Kathmanduba. Nyima Szengge azonban nem indult azonnal Kathmanduba, mert emberei félték a megerőltető és veszélyes úttól, és sikerült maradásra bírniuk. A következő évben, mely a Víz-Nyúl éve volt, Nyima Szengge sokat gondolt Guru Rinpócse jóslataira és az elrejtett földekre, és bár a hozzá közel állók ismét megpróbálták lebeszélni a veszélyes útról, ő hátrahagyta mindenét és Nepálba ment. Sikerült mágikus rituálékkal megállítani a járványt a Kathmandu völgyben, és a király, Dzsagaddzsaja Malla (1722–1734)³² szolgálataiért cserébe földet adományozott neki. Graham E. Clarke, aki a 70-es években hosszabb időt töltött terepmunkán Jolmóban³³ két rézlapra vésett földadomány szövegét publikálta, melyeket Dzsagaddzsaja Malla 1723-ban és 1727-ben adott Nyima Szenggének. Az első Nyima Szenggét kjirongi lámaként említi,³⁴ és azt mondja: „Ezt cserébe azért, hogy a láma helyreállította a békét és gyarapodást az országban a járványt távoltartó rituáléival.”³⁵

Bár a kincsmesterek életrajzai gyakran Guru Rinpócse, az archetipikus kincsmester másaként festik le a főhőst, aki hősiiesen átkel a Himaláján, egymaga leigazza a helyi istenségeket és a Tan védelmezőivé teszi őket, ez a kép gyakran kiegészíthető történeti dokumentumokkal és a helyi szájhagyomány által megőrzött történetekkel, melyeket munkám során különösen értékesnek találtam. Amikor Tarkeghjang faluban interjúkat készítettem a helyi klánok eredetéről, megtudtam, hogy a szájhagyomány szerint a falut nem egyedül a Tennyilingpa³⁶ klán őse, Nyima Szengge láma alapította, hanem vele együtt több család, akik elkísérték Kjirongból. Egyik vele utazó támogatója, Karma Wangcsug letta Tongszó klán őse, és még egy klán volt velük, az Ajogpák, akik mára már kihaltak.

Terbön Nyima Szengge életrajzából világossá válik, hogy a főhős egy olyan kincsmester, aki tudatosan kutatót egy elrejtett föld után, ahol letelepedhet követőivel. Ezt bizonyítja az is, hogy korábbi utazásai mind ilyen elrejtett földekre vezettek, többek között Jolmóba is; víziója, melyben Ama Jangri megjelent, arról tanúskodik, hogy valahol a Jangri hegy környékén is meditált, ahol számos híres meditációs barlang³⁷ van, így 1723-as látogatásakor már jól ismerte a területet, és nem a véletlen műve, hogy a királytól ezen a területen kért földet.

³⁰ A Kathmandu völgy tibeti városrészében, Bódhnathban álló sztúpa neve. Jolmó lámái nemcsak e sztúpák felújítását támogatták, de a bódhnathi sztúpa kétszáz évén át Kathmandu királyának megbízásából az ő felügyeletük alatt állt.

³¹ Egyike annak a négy templomnak (t. *yang 'dul gtsug lag khang*), melyeknek építését Szongcen Gampo király tervezte a Tibet testén fekvő démonnő testének leszögezésére. A Dzsamtrin templom (teljes nevén *Mang yul byams sprin dge rgyas lha khang*) a démonnő jobb térdét hivatott leszögezni.

³² Kathmandu független királyságának uralkodója a három királyság (Pátan, Bhaktapur, Kathmandu) idején (1482–1769).

³³ Clarke itt dolgozott doktori disszertációján, melyet az egyik fontos jolmó templomfal, Tarkeghjang társadalmi szerkezetéről írt. Lásd CLARKE 1980b.

³⁴ Clarke ezt a szöveget HD6-ként (Helambu Documents 6) publikálta, lásd CLARKE 1980a, 15, 25, 31.

³⁵ CLARKE 1980a, 15.

³⁶ A klán nevét Tennyi Lingpáról (t. *Bstan gnyis gling pa*, 1480–1535) kapta, akinek ötödíziglenni leszármazottja volt Nyima Szege. Tennyi Lingpa a nyolc nagy Lingpa (híres kincsmesterek) egyike volt, aki Tibetben Cshung Riwochshén és Riwo Palbarnál és a bhutáni Paro Takcangban is felfedezett nagyhatású termákat.

³⁷ Például alig egy napi járásra, északra van a *Yang dag mchog gi sgrub phug*, mely a leghíresebb Guru Rinpócse barlang Jolmóban, melyet a 6. Samar Rinpócse is meglátogatott (EHRHARD 1997); a Jangri hegy oldalában pedig az a barlang (Lungten phug) van, melyben a Jolmó elrejtett földjét megnyitó Ngacsang Sákja Zangpó meditált a 16. század elején.

5. A háromszintes templom

Nyima Szengge életrajza számos eseményről beszámol, de a leghosszabban azt taglalja, amikor a láma a Rigzin Gödemnek tulajdonított tanítást követve, templomot kezdett építeni Jolmóban, a Jangri hegy tetején. Az életrajz szerint korábban már két alkalommal próbálkoztak templomépítéssel ezen a hegycsúcson Rigzin Gödem tanítványai,³⁸ de jégeső és villámlás pusztította el a templomot. Nyima Szengge életrajza hosszan idézi a jóslat szövegét,³⁹ ezzel hangsúlyozva, hogy a templomépítés motivációja elsősorban a kincshagyomány tanítása, célja pedig az, hogy az elrejtett földet aktiválja. Az életrajz szerint a templomot ősszel kezdték építeni, s az év vége előtt már be is fejezték. Három szintje lépcsőzetesen három egyre kisebb szentély volt, a Méru hegy⁴⁰ teraszainak mintájára: a földszinten a Nirmánakája szentély, középen a Szambhogakája szentély és felül a Dharmakája szentély.⁴¹ Azzal, hogy a templom megépül, létrejön a teljes Jolmó mandala, mely a buddhista univerzum térképe. Az elrejtett föld elnevezéséből (t. *Yol mo gangs ra*) világos, hogy „havas hegyek láncá” (t. *gangs kyi ra ba*) veszi körbe, ahogy az univerzumot a Vashegy; a hegyláncon belül világóceánnak megfeleltethető völgyek, és középen egy kúp alakú hegy, melyet a szövegek gyakran egy felajánlási mécses kanócahoz, drágaköves sztúpához vagy menedékfához hasonlítanak. Talán szintén nem véletlen, hogy a jóslat a Méru hegyhez hasonló, teraszos templom építését írja elő. A háromszintes templom a hegytetőn szerkezetét tekintve nagyon emlékeztet az első Tibetben épült kolostor, a mandala alaprajzú Szamje⁴² főtemplomára, az Ucéra (t. *Dbus rtse*). Az épület szerkezete fából készült, s mindhárom szint tetőzetét kőlapok fedték.

4. kép. Jolmó mandala, melynek középpontja a Jangri hegy, 3771 m. Ez a hegy Ama Jangri istennő, Jolmó védelmezőjének lakhelye. Gelle Zsóka felvétele, 2010.

³⁸ *Nges shes 'dren pa'i shing rta* f. 18a. A Jangrin az első templomot a szöveg szerint lehet, hogy Gyalcen Bum alapította, de van olyan vélekedés is, miszerint Palden Gyalcen, Rigzin Gödem közvetlen tanítványa, és Gyalcen Bum renoválta később. Az idézett Gyalcen Bum életrajza szerint abban az időben minden szerzetest és tanítványt megölt egy nagy jégverés és villámlás.

³⁹ *Nges shes 'dren pa'i shing rta* f. 17a–18a.

⁴⁰ A buddhista kozmológia szerint univerzumunk központjában a Méru hegy áll, körülötte óceán négy nagy kontinenssel, melyek közül a déli Dzsambudvípa, az emberek lakhelye.

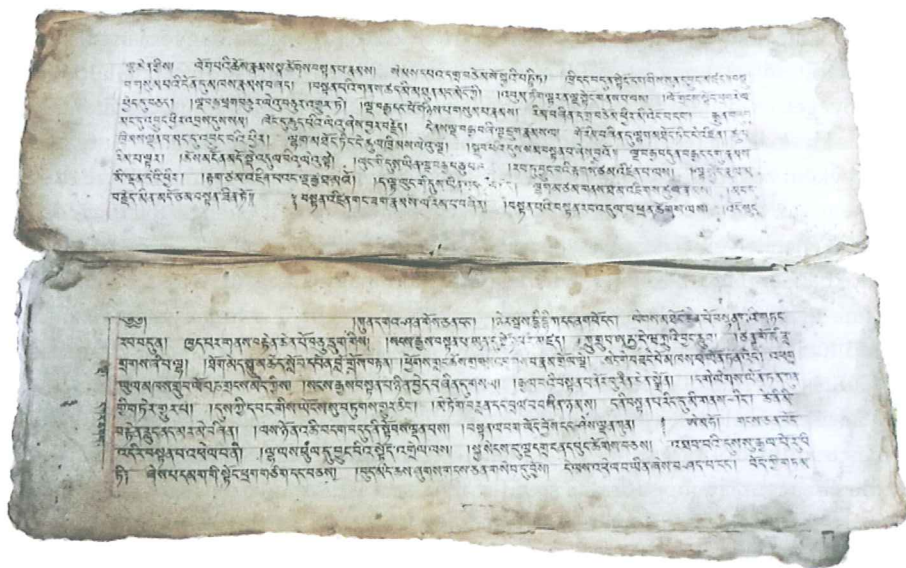
⁴¹ A Varázs-test vagy Megjelenés-test (Nirmánakája), Gyönyör-test (Szambhogakája) és Tan-test (Dharmakája) a Buddha három teste. A Megjelenés-test a tér-idő dimenzióban jelenik meg, a Gyönyör-test illuzórikus fényttestként, a meditációban, a Tan-testnek vagy Valóság-testnek pedig nincs meghatározott formája, ez maga a megvilágosodott tudat vég-ső természete. Ennek megfelelő lesz majd a főlakok elhelyezése a templomban.

⁴² Szamjéről bővebben lásd KELÉNYI 2012.

A következő évben Nyanangból mesterszobrászokat hívtak meg, akik a helyiek segítségével, gyógynövények és agyag keverékéből készítették el a szobrokat. A Nirmánakája szentélybe a tizenegy fejű, ezerkarú Avalokitésvara került, a Szambhogakája templomba a háromfejű vörös színű Mahákáruniká (t. *thugs rje chen po*), és a Dharmakája templomba Amitábha. A Nyima Szengge által épített templom az idők során ugyan elpusztult, de az a vágy sosem szűnt meg, hogy Guru Rinpócse próféciáját beteljesítve templomot építsenek a Jangri hegy tetején Jolmóban. A buddhizmus késői, 20. századi fellendülésével egy kőszűpát építettek ide, majd 2008-ban felavattak egy nagy, tibeti stílusú szűpát is Guru Rinpócse és alatta Ama Jangri képmásával, amit 2012-ben kettétört egy villámcsapás, de rövid időn belül újjáépítették.

6. Jegyzék, melyet látva elmosolyodzsz

Nyima Szengge temploma sok évig tartó lassú pusztulás után végleg eltűnt a hegytetőről, és Jolmóban jártamkor sokszor eszembe jutott, hogy életrajzán kívül vajon találok-e más utalást a háromszáz évvel ezelőtt épített különleges templom létre. Végül 2012-ben, amikor Buddhadsajanti ünnepén⁴³ Melamcsighjangban⁴⁴ a nagy szűtragyűjteményt⁴⁵ olvastam a helyi lámákkal, a mellettem ülő Dawa kezembe adott egy rövid szöveget, melynek címe a következő volt: „Jegyzék, melyet látva elmosolyodzsz” (t. *Dkar chag mthong pas 'dzum shor*).

5. kép. „Jegyzék, melyet látva elmosolyodzsz”. A melamchighyangi templom nagy szűtragyűjteményének karcsahaja. Gelle Zsóka felvétele, 2012.

⁴³ Buddhadsajanti alkalmából a Buddha születését ünneplik. A Vészákh hónap teliholdjára eső napon történt Buddha születése mellett megvilágosodása és nirvánába térese is. Ilyenkor Jolmóban minden háznak egy családtagot kell küldeni a templomba, hogy olvassa a tibetüül írott szűtragyűjteményt öt napon át. Én szállásadóim képviselőként vettem részt az olvasáson.

⁴⁴ A Melamcsi folyó túlsó partján Tarkeghjang faluval átellenben lévő település, amely a Jangri hegyre néz.

⁴⁵ Válogatott szűtrák és dháranik gyűjteménye (t. *mdo mang* vagy *mdo mangs*).

A címe szerint műfajilag jegyzéknek (t. *dkar chag*) besorolt szöveg szerkezetileg megegyezik a Ladakhban és Zanszkárban oly népszerű mecénás krónikákkal (t. *chab brjod*).⁴⁶ Első része az univerzum működésének buddhista magyarázatát tartalmazza, majd a buddhista tanítás emberi világba érkezését és Tibetben való elterjedését írja le, aztán egy rövid fejezet a Havasokkal Koszorúzott Jolmó Elrejtett Földjének szent helyeit taglalja, és végül a gyűjtemény másolását támogatók felsorolásával és a részükre köszönetként komponált imákkal zárul a könyv. A könyvet olvasva hamar beteljesedett a címben foglalt ígéret, ugyanis a 6. főlíon ez áll: „[Jolmó elrejtett földjén] közepen, egy drága menedékházhoz hasonló [hegy csúcsán] áll a Thongdrol templom, melynek pusztá látványa megszabadít.”⁴⁷ A szöveg végén lévő adakozók listájából kiderül, hogy a templom számára való három szobor elkészíttetését, valamint a szútragyűjtemény másolását és egy nagy sztúpa építését a Jöba klán feje, Szönám Dondrup és felesége ajánlotta fel.⁴⁸ A klán szóbeli hagyománya szerint Szönám Dondrup az ötödik generációs leszármazottja a klán ősapjának, Meme Guru Ceringnek, aki egy Kjirong melletti faluból menekült erre a vidékre, és Jolmó akkori főlámája, a 4. Jolmowa Cshenpo, Zilnön Wangyal Dordzse (1647–1716) engedélyezte, hogy letelepedjen családjával Melamshighjangban. Mivel a Thongdrol templom 1723 körül épült, a „jegyzék” szövege és a klántörténet arra bizonyíték, hogy építése után még két-három generációval is virágzott.

7. Összegzés

Céлом az volt, hogy bemutassam, hogyan értelmezte a nyingma hagyomány a hanyatlás korának tanítását, és hogy hangsúlyozta az elrejtett földek jelentőségét. Az általuk követett *terma* szövegek és jóslatok Tibet borús történelmi korszakait a Guru Rinpócse által megjósolt hanyatlás korának jeleivel azonosították, és a kritikus időkben egyes lámák szinte migrációs kézikönyvként követték ezeket a jóslatokat. Ahogy Nyima Szengge példájából is láttuk, tibeti lámák nemcsak azonosítani próbálták a szövegek által említett elrejtett földeket, de letelepedve ezeken a helyeken a fizikai környezetet is megpróbálták átalakítani, hogy megfeleljen a jóslatokban említett tökéletes helynek. Emellett nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a Dharma gyakorlásának segítségével megtisztítsák magukat a tudati szennyeződésektől, hogy az illúziók világát maguk mögött hagyva megláthassák a dolgok valódi természetét.

A Tanítás szerint Sáriputra egyszer megkérdezte, miért kell a Buddhának ebben a világban élnie, mely tele van nehéz ösvényekkel, meredek sziklafalakkal, tüskés bokrokkal, míg más buddhákról tudni, hogy valamelyik csodálatos mennyországban időznek. Ekkor a Buddha elmagyarázta, hogy ez a látásmód azoknak a tudati szennyeződéseknek a tükröződése, melyek még mindig Sáriputra tudatában rejtőznek. És a Buddha lábujjával megérintette a földet, mire hirtelen az egész univerzum még csodálatosabbnak látszott, mint bármilyen mennyország. „Az én *kséತ್ರám*”, Sáriputra, mindig ilyen tiszta” – mondta a Buddha.⁵⁰

⁴⁶ Erről az érdekes műfajról lásd bővebben NEUMAIER 2010.

⁴⁷ *Dkar chag mthong pas 'dzum shor*, f. 6b: *bar na rin chen mchod sdong gtsug 'dra na/ mthong bas grol ba [m]thong grol lha khang bzhu/s/ t.Dbus pa*. Jolmó kiejtése: Jöba vagy Jewa.

⁴⁸ Buddha-föld, a Buddha tevékenységének tere. Ahogy a mahájánában megjelenik a buddhák sokasága, hozzájuk társul végtelen számú buddha-föld is, melyeknek tökéletessége különböző, lehetnek tiszták és szennyezettek is.

⁵⁰ *Vimalakīrtinirdāsa-szútra* 1.16–17. (BOORD 1994).

Bibliográfia

TIBETI FORRÁSOK

- Dkar chag mthong pas 'dzum shor.* (Magántulajdonban lévő jolmó kézirat) fs. 10.
- Gu ru Sūrya Sengge'i rnam thar mdoṛ bsdus nges shes 'dren pa'i shing rta zhes bya ba bzhuḡs so.* (Magántulajdonban lévő jolmó kézirat) fs. 36.
- DONDRUB 2003a. „Lung byang snying gi tikka”. *Sbas yul spyi dang bye brag yol mo gangs ra'i gnas yig.* Bodhnath: Khenpo Nyima Dondrub, 33–43.
- DONDRUB 2003b. „Sbas yul spyi'i them byang”. *Sbas yul spyi dang bye brag yol mo gangs ra'i gnas yig.* Bodhnath: Khenpo Nyima Dondrub, 1–19. További irodalom
- BERNBAUM 1980 Bernbaum, Edwin: *The Way to Shambhala.* New York, 1980, Anchor Press.
- BOORD 1993 Boord, Martin: *The Cult of the Deity Vajrakila. According to the Texts of the Northern Treasures Tradition of Tibet.* Tring: Insitute of Buddhist Studies.
- BOORD 1994. Brood, Martin: Buddhism. In Holm, Jean – Bowker, John (eds.): *Sacred Place.* London: Continuum.
- CLARKE 1980a. Clarke, Graham: A Helambu History. *Journal of the Nepal Research Centre (Humanities), Kathmandu, (1980) vol. 4., 1–38.*
- CLARKE 1980b. Clarke, Graham E.: *The Temple and Kinship among a Buddhist People of the Himalaya.* Ph.D. dissertation. Oxford University, 1980.
- DOCTOR 2005. Doctor, Andreas: *Tibetan Treasure Literature. Revelation, Tradition and Accomplishment in Visionary Buddhism.* Ithaca, NY: Snow Lion.
- EHRHARD 1997. Ehrhard, Franz-Karl: 'The Lands are like a Wiped Golden Basin': The 6th Shamarpa's Journey to Nepal and his Travelogue (1629/30). Samten G. Karmay ed., *Les habitants du toit du Monde: Etudes recueillies en homage a Alexander W. Macdonald.* (Resherches sur le Haute Asie, 12.) Nanterre: Societe d'Ethnologie, 126–132.
- EHRHARD 2007. Ehrhard, Franz-Karl: A Forgotten Incarnation Lineage: The Yol-mo-ba Sprul-skus (16th to 18th Centuries). *The Pandita and the Siddha: Tibetan Studies in Honour of E. Gene Smith.* Dharamsala, 2007, 25–49.
- GYATSO 1998. Gyatso, Janet: *Apparitions of the Self. The Secret Biographies of a Tibetan Visionary.* Princeton: Princeton University Press.
- KARMAY 2013. Karmay, Samten: Bön in Central and East Tibet. In *Tibetan History Reader.* Gray Tuttle & Kurtis R. Schaeffer eds., New York: Columbia University Press, 314–332.
- KELÉNYI 2012. Kelényi Béla: Világhegy és mandala. Tibet első buddhista kolostorának szimbolikája. Xeravits Géza, Nagy Elek szerk., *Szent városok, szent körzetek.* Budapest: Agra – L'Harmattan, 149–169.

-
- NEUMAIER 2010. Neumaier, Eva K: *Historiography and the Narration of Cultural Identity in Zanskar. Tibet, Past and Present.* (Reprint of PIATS. Leiden: Brill, 2000) Kathmandu: Vajra Publications.
- NATTIER 1991. Nattier, Jan: *Once Upon a Future Time: Studies in a Buddhist Prophecy of Decline.* Berkeley: Asian Humanities Press.
- THONDUP 1994. Tulku Thondup: *Hidden Teachings of Tibet. An Explanation of the Terma Tradition of Tibetan Buddhism.* Boston: Wisdom Publications.
- WALSHE 1987. Walshe, Maurice: *Thus Have I Heard. The Long Discourses of the Buddha: Dīghanikāya.* London: Wisdom Publications.